

Ontwikkeling en de kwaliteit van het bestuur

JAN BREMAN

Naar aanleiding van de recente publicatie van het WRR-Rapport 'Ontwikkelingsbeleid en goed bestuur' bespreekt Jan Breman de stand van zaken met betrekking tot de Nederlandse ontwikkelings-samenwerking. Verder wijst hij onder meer op de zijns inziens funeste bezuinigingen op het Nederlandse universitaire onderzoek naar de gevolgen van de mondialiseringsproblematiek in de Derde Wereld.

Ontwikkelingssamenwerking is niet meer een onderwerp dat de politieke gemoederen sterk bezig houdt, ondanks de pogingen van minister Herfkens om het onder de aandacht te houden. Deze teruglopende aandacht, zowel binnen als buiten het parlement, valt voornamelijk toe te schrijven aan de werking van twee factoren die op het eerste gezicht met elkaar in strijd zijn. Aan de ene kant is de beleidslegitimiteit ervan aanvaard, wat betekent dat de urgentie ervan niet meer zo heftig beleden dan wel bestreden wordt als aanvankelijk het geval was, en aan de andere kant bestaat het onbehagelijke gevoel dat het allesbehalve goed gaat met wat de eigenlijke doelstelling heet te zijn: armoedebestrijding.

De tegenstelling tussen rijk en arm in de wereld is groter dan ooit tevoren en neemt nog steeds toe. Sinds het begin van de internationale hulpverlening bijna een halve eeuw geleden is het aantal mensen dat in armoede leeft steeds verder gestegen en lijkt ook in de nabije toekomst weinig terecht te komen van de belofte om in het lot van deze massa van minbedeelden aanzienlijke verbetering te brengen. Van beleidswege, niet alleen door de overheid maar ook de grote particuliere ontwikkelingsorganisaties, wordt krampachtig volgehouden dat het goed en steeds beter gaat. Het is een optimistische voorstelling van zaken die van de mondiale dynamiek een vertekend beeld geeft. Af en toe worden de blijde geluiden onderbroken door boodschappen die het succesverhaal tegenspreken. Zo is er de recente waarschuwing van de Wereldbank dat zonder drastische verhoging van de hulp niets terecht komt van het ambitieuze voornemen om in de komende vijftien jaar het deel van de wereldbevolking dat in armoede leeft met de helft te verminderen.

Waarom gaat het mis? Omdat de omvang van de hulp vanuit het Westen ver achterblijft bij wat nodig zou zijn. Dit verwijt kan ons land in ieder geval niet gemaakt worden. Wel is na het Tinbergentijdperk de begroting voor mondiale ontwikkeling verminderd, maar Nederland zit met nog enkele landen boven de norm gesteld om het arme deel der mensheid uitzicht op een betere toekomst te

bieden. Met de stijging van ons bruto nationaal product groeit ook het budget voor ontwikkelings-samenwerking mee en minister Herfkens heeft in het paarse kabinet geen last van maatschappelijke druk om meer te vragen dan zij al krijgt. Haar veel geroemde daadkracht kwam tot uiting in haar geslaagde poging het aantal hulpontvangende landen drastisch te beperken, van ver boven de honderd tot 21. Die afslankingsoperatie heeft de instemming gekregen van de haar welgezinde Tweede Kamerfracties. Evenmin heeft zij tegenstand ondervonden bij het verleggen van de koers inzake de besteding van het ontwikkelingsbudget naar multilaterale instellingen, met name Wereldbank en IMF. Nederland heeft zich daarmee ontplooid tot één van de meest gulle en trouwe donoren van met name de Wereldbank, waar Herfkens kantoor hield voordat zij als minister aantrad. Van de ombuiging in deze multilaterale richting valt een mooi verhaal te maken: wég van het bekrompen nationale eigenbelang onder optimale benutting van de deskundigheid van deze transnationale organisaties die weten hoe je goed beleid moet vormgeven en uitvoeren.

De twist met de vier grote Nederlandse medefinancieringsorganisaties, door de minister beticht van de neiging zich tot het maatschappelijk draagvlak te proclameren, is bijgelegd. Haar besluit een nieuwe gegadigde, Foster Parents Plan, toe te laten

tot de ruim gevulde medefinancieringspot leidde vorig jaar tot onenigheid met Novib, Icco, Cordaid en Hivos. Maar dit kartel toont zich nu bereid in te binden in ruil voor de ministeriële bereidheid tot verruiming van het budget en op basis van de toezegging van deze particuliere organisaties de behandeling over te nemen van de talloze aanvragen voor financiering van kleinschalige projecten die uit de ontwikkelingslanden tot dusverre worden ingediend bij de ambassades of rechtstreeks op het departement in Den Haag.¹ Het komt erop neer dat minister Herfkens de ontwikkelingswag de deur heeft uitgedaan: aan de bovenkant door uitbesteding van het overgrote deel van haar budget aan multilaterale instellingen; onderaan door delegatie van een bescheiden maar voor de publieke opinievorming wel belangrijk deel van haar beleid aan non-gouvernementele organisaties. Wat is het verband tussen de overdracht van dit pakket van kerntaken en haar klacht te weinig ambtenaren te hebben die bovendien de vereiste deskundigheid zouden missen? Aan het slot kom ik op deze vraag terug.

Herbezinning op de grondslag

Uit dit summier overzicht blijkt dat de discussie over ontwikkelingssamenwerking onder de regie van Herfkens is gegaan over de organisatorische vormgeving van beleid en niet of nauwelijks over wat de opdracht behelst. Het vooropstellen sinds jaar en dag van armoedebestrijding is onomstreden. Zeker, de doelstelling wordt omlijst door een aantal bijkomende voorwaarden. Die hebben echter geen andere betekenis dan te verduidelijken hoe deze inspanning met de meeste kans op succes gestalte moet krijgen. Het rapport van de *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid*² neemt van die benadering afstand door opnieuw aan de orde te stellen wat de grondslag is of dient te zijn van de hulp aan landen en volken die ver buiten de kring van onze nationale solidariteit staan. Dit gebeurt zonder te treden in de

prioriteit van armoedebestrijding, zij het met de aanvulling van goed bestuur en beleid als nevenschikkende doelstelling. Het advies, uitgebracht op eigen initiatief, is het eerste dat de WRR wijdt aan de ontwikkelingen die zich in het wereldbestel voordoen.

De kritiek handelt over diverse aspecten van de huidige beleidsvoering en wint aan overtuigingskracht door lastige vragen te stellen bij de manier waarop na het aantreden van de huidige minister de hulpverlening tot een veel kleiner aantal landen is teruggebracht. De keuze daarvoor is tot stand gekomen op grond van het armoede-criterium (een gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking lager dan \$ 925 in 1997), met als voorwaarde dat zij voldoen aan minimale vereisten van *good governance*. Maar een deelstudie, in opdracht van de WRR uitgevoerd, toont aan dat een aantal van de afgevoerde landen ten aanzien van politieke rechten en vrijheden, democratie en corruptie niet slechter scoren dan de landen die wel geselecteerd zijn voor voortzetting van de hulpverlening. Het kost geen moeite dit oordeel met een overvloed aan voorbeelden te staven.³ Interessant is dat de uitverkoren landen zich van de afvallers in één opzicht gunstig onderscheiden, namelijk door hun marktvriendelijker gedrag en het zich houden aan criteria van de rechtsstaat voor zover die tenminste betrekking hebben op bescherming van eigendom en het nakomen van private en publieke contractuele verplichtingen. Die constatering valt op te vatten als bevestiging van het vermoeden dat de keuzecriteria aangelegd voor de Nederlandse afslankingsoperatie nauw zijn afgestemd op die van de Wereldbank.

Operationalisering van goed bestuur: smal of breed

De Wereldbank heeft een prominente rol gespeeld bij het vooropstellen van goed bestuur als voorwaarde voor kredietverlening. De Bank trok deze les uit de teleurstellende uitkomsten van structurele

1 Het is een handige zet waarbij de vier grote mfo's gebruikt worden als een verlengstuk van het ambtelijk apparaat. De contraprestatie voor de vergroting van de zeggenschap hen gegund is de verwachting dat zij de minister niet met ongelegen kritiek voor de voeten zullen lopen. Het is opmerkelijk dat deze van oorsprong basisbewegingen, die zijn opgekomen als tegenkrachten tegen nationale overheden en transnationale

machten, nauwelijks een rol spelen bij het mobiliseren en bundelen van het maatschappelijk protest tegen de nadelige kanten van de mondialisering van de economie. De vormgeving daarvan lijkt door nieuwe actiegroepen te zijn overgenomen die als speerpunten van nieuwe sociale bewegingen optreden.

2 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Ontwikkelingsbeleid en goed bestuur*, WRR-rapport nr. 58,

Den Haag: Sdu Uitgevers, 2001.

3 Zo is Indonesië in de prijzen blijven vallen omdat de opvolgers van Suharto beloofden zich sterk te maken voor goed bestuur. Hoewel de huidige machthebbers niet veel minder corrupt zijn dan hun beruchte voorganger wordt dit land, voornamelijk via IMF en Wereldbank, nog steeds uitbundig met Nederlandse hulp bedacht.

aanpassingsprogramma's. De ervaring wees uit dat besnoeiing in de publieke uitgaven alleen niet tot de gewenste economische ontwikkeling leidde. Daarvoor was bovendien nodig een behoorlijk functionerend en aanspreekbaar overheidsapparaat. Zonder de marktgerichtheid uit het oog te verliezen was een te ver terugtrekkende staat contra-productief voor het bevorderen van groei als bepalende factor voor vermindering van armoede. Dit inzicht, dat tot een aanpassing in de Wereldbankfilosofie leidde, vond navolging bij andere multinationale instellingen. Ook het IMF stelde Richtlijnen voor Goed Bestuur op die uitgangspunt werden bij het verstrekken van nieuwe leningen.

Maar het begrip goed bestuur dekt vele ladingen. De aanvankelijke definitie die de Wereldbank hanteerde had een uitgesproken technocratische inslag waarbij de nadruk lag op de kwaliteit van overheidsin-

stellingen in de zin van een adequaat toezicht, efficiënte dienstverlening (zo veel mogelijk corruptievrij) als randvoorwaarden voor ontplooiing van vrij economisch verkeer en het goed functioneren van markten. Over mensenrechten, democratie, vrijheid van pers en organisatie, e.d. werd in de oorspronkelijke handleiding niet gerept. Die opvatting maakt wel deel uit van de veel bredere formulering van 'good governance' zoals verwoord in het *Human Development Report 2000* van de Verenigde Naties. Zo'n uitwerking sluit ook veel meer aan bij wat in Nederland en Europa onder goed bestuur wordt verstaan. Op de omzetting van smal naar breed doorgaand, kan worden vastgesteld dat voor het begrip ontwikkeling hetzelfde geldt. In de conventionele opvatting van de Wereldbank gaat het daarbij om groei van het BNP in een land en blijft de verdeling ervan buiten beschouwing. Dat was een niet geringe beperking gegeven de terugkerende ervaring dat groei de neiging heeft de al beter bedeelden ten goede te komen en niet of nauwelijks de minderbedeelden.

'Als ontwikkeling wordt gedefinieerd als 'slechts' groei van het BNP per hoofd van de bevolking, dan zullen die elementen van 'governance' van belang worden geacht die dit bevorderen, zoals goed

geregelde eigendomsrechten, bestrijden van corruptie, economische vrijheid en exportgerichtheid in het beleid. Wordt daarentegen ontwikkeling begrepen als 'human development' (vermindering van armoede, kindersterfte, analafabetisme, e.d.) dan zullen ook andere elementen van bestuur en beleid als cruciaal worden beschouwd. Hetzelfde geldt voor de nog ruimere opvatting, waarbij ook democratie, mensenrechten en rechtsstatelijkheid als ontwikkelingsdimensies worden beschouwd.'

(WRR, p.40)

Toch is er beweging gekomen in de aanvankelijk eenzijdige benadering van de Bank. Op grond van nader onderzoek is een verschuiving ontstaan in de richting van directe armoedebestrijding en heeft ook de term goed bestuur een bredere inhoud gekregen onder erkenning van het belang van participatie door armen in het beleid waarvan zij als doelgroepen

worden aangewezen. Democratisering, sociale rechten, verbetering van onderwijs en volksgezondheid zijn in die zin geen gevolgen van vermindering van armoede maar ook van oorzakelijk belang ervoor. Hoewel de nieuwste Bankstudie die conclusie weer lijkt te ondergraven, spreekt het WRR-rapport zich uit voor de multi-dimensionaliteit van het begrip ontwikkeling onder het vooropstellen van de intrinsieke betekenis van goed bestuur. Anders geformuleerd, goed bestuur en armoedebestrijding staan niet in een getrapte verhouding tot elkaar, de laatste altijd voorafgaande aan de eerste doelstelling, maar zijn met elkaar in nevenschikkend verband geschakeld. Dit gezegd hebbende, stelt het rapport vast dat a. het Nederlandse hulpverleningsbeleid zich veel nauwer dan voorheen heeft geconformeerd aan de aanbevelingen van de Wereldbank dan het vroeger heeft gedaan en b. dat de feitelijke selectie van de landen die Nederlandse hulp blijven ontvangen meer heeft plaatsgevonden op basis van de smalle (d.i. het goed functioneren van de markt) dan op de brede definitie van goed bestuur. Daartegenover maant de WRR tot terughoudendheid bij het afbreken van de ontwikkelingsrelatie en bepleit de voortzetting ervan ook wanneer de bestuurlijke situatie gebrekkig is, zij het met een andere invulling

Het komt erop neer dat minister Herfkens de ontwikkelingswas de deur heeft uitgedaan: aan de bovenkant door uitbesteding van het overgrote deel van haar budget aan multilaterale instellingen; onderaan door delegatie van een bescheiden maar voor de publieke opinievorming wel belangrijk deel van haar beleid aan non-gouvernementele organisaties

dan waar die toestand niet of minder te wensen overlaat. Het zou echter onverstandig zijn om bijvoorbeeld de bemoeienis met mensenrechten buiten de concentratielanden uitsluitend toe te vertrouwen aan non-gouvernementele organisaties. Hier ligt wel degelijk een taak voor de Nederlandse overheid zelf.

Multilaterale of bilaterale hulpverlening?

De samenstellers van het rapport hebben hun analyse beperkt tot bilaterale hulp. Dit is niet gebeurd op grond van de overweging dat het beginsel van goed bestuur in multilateraal verband een wezenlijk ander karakter draagt. Wel is het zo dat het bilaterale deel van de hulpverlening zich gemakkelijker leent voor het vasthouden aan eigen criteria en wensen, terwijl ook de toetsing ervan in de praktijk van de uitvoering op minder problemen stuit. Hierbij moet wel bedacht worden dat de fondsen waarop de 'happy few' kunnen rekenen bescheiden van omvang zijn. Het bedrag hiermee gemoeid bedroeg het afgelopen jaar voor de geselecteerde landen gemiddeld niet meer dan 84 miljoen gulden. Daarmee wordt nog eens herhaald dat deze bilaterale transfers slechts een betrekkelijk klein deel van het totale Nederlandse budget beslaan.

Er is in feite geen enkele reden om de eis van goed bestuur alleen te stellen aan hulpontvangende landen. Aan dezelfde maatstaf zouden de hulpgevers eveneens gehouden moeten worden, met inbegrip van de grote internationale instellingen die van Nederlandse zijde bijna onvoorwaardelijke, en zonder eigen toetsing, steun genieten. Zij krijgen, krachtens de prioriteiten in ons beleid vastgelegd, dit Nederlandse geld voor armoedebestrijding. Gebeurt dit ook en zo ja, wat is daarvan dan de uitkomst? Of indien de contributies niet voor het gestelde doel gebruikt worden dan wel niet het beoogde effect sorteren, wat zijn dan de consequenties voor het verder gebruik van deze kanalen? Zo zou er alle reden zijn om het IMF en Wereldbankbeleid ten aanzien van Indonesië, zowel onder als na Suharto, aan toetsing van het goedbestuursbeginsel te onderwerpen.⁴ Het WRR rapport vraagt terecht aandacht voor het feit dat beide instellingen allerminst stellig zijn over de

beste koers naar armoedevermindering. Aan de beleidsvernieuwing die bij deze instellingen gaande is ligt geen gegist bestek ten grondslag. *Learning by doing*, zo is de manier waarop IMF en IDA hun werkwijze van tasten en zoeken verantwoordt. Dat is misschien op zichzelf best begrijpelijk, maar dan ligt het ook voor de hand dat donoren doel, marsroute en aanpak nauwkeurig volgen in plaats van bij voorbaat ervan uit te gaan dat deze actoren weten wat voor de armen in de wereld het beste recept is. In dit verband merkt het rapport terecht op dat:

'Wanneer zowel voor de keuze van landen als voor de besteding van gelden de besluitneming *de facto* grotendeels in handen is gelegd van multilaterale instellingen respectievelijk ontvangende landen, zou het immers nog doelmatiger kunnen zijn de besteding van het betrokken geld direct via de Wereldbank en andere instellingen te laten verlopen. Dit zou zich ook goed verdragen met het belang dat de Nederlandse regering hecht aan het multilaterale kanaal.' (p. 36)

Pleidooi voor tweezijdigheid

De WRR voegt aan dit citaat zelf al toe dat die optie haaks zou staan op overwegingen van buitenlandse politiek, de wens namelijk om met landen, ook in de Derde Wereld, zelf betrekkingen te onderhouden. Naar de mening van de Raad vloeit dit verlangen, ja, zelfs de noodzaak ertoe voort uit het eigenbelang dat Nederland heeft bij de vorderingen (of niet) die ver over de grenzen heen met het ontwikkelingsproces worden gemaakt. Die visie stoelt op het inzicht dat de vervlechting in een wereldbestel een directe en nauwe betrokkenheid bij de gang van zaken in het hulpontvangende land onvermijdelijk maakt. Niet vanuit een dwangmatige donorgestuurdheid maar op basis van de erkenning van een gedeelde verantwoordelijkheid bij de vormgeving van de mondiale ordening volgens de breed geformuleerde beginselen van goed bestuur en beleid. Die invalshoek verdraagt zich niet met de *ownership* gedachte waarvan de Wereldbank in haar anti-armoede beleid uitgaat en die door minister Herfkens is overgenomen. Deze benadering draagt de hulp vragende landen op een *Poverty Reduction Strategy Paper* op te stellen om

4. Een ander voorbeeld is de Asian Development Bank, waarvan Nederland eveneens een royale donor is. De ADB heeft sinds kort een krachtige aanpak van de armoedeproblematiek weliswaar hoog in het vaandel gehesen, maar bij

een missie die ik in het voorjaar van 2000 op uitnodiging van deze multilaterale instelling in Pakistan uitvoerde, moest ik constateren dat deze doelstelling in de maatschappelijke praktijk een zeer lage prioriteit geniet. Zelfs in

die mate dat de ADB zich neerlegt bij het voortduren van gebonden landarbeid op zeer grote schaal en op onvoorstelbaar grove wijze in de provincie Sindh.

duidelijk te maken dat zij zelf de verantwoording dragen voor hun doen en laten. Het WRR rapport verzet zich natuurlijk niet tegen het uitgangspunt dat de ontwikkelingsopdracht in eerste aanleg de ontvanger van hulp aangaat, maar voegt daaraan toe dat de keuze over de aard van de strategie ook de geveerszins vrijpleit van actieve betrokkenheid. De conclusie dat beide partijen baat hebben bij het welslagen van de onderneming leidt in een wereldbestel dat op onderlinge afhankelijkheid is gegrondvest tot de vervanging van *ownership* door *partnership*. De WRR maakt zich sterk voor meer zeggenschap van ontwikkelingslanden in internationale instanties. Nu hebben zij slechts beperkte invloed als het gaat om besluitvorming over o.a. handel en kapitaal, terwijl de resultaten hiervan voor hun vooruitzichten van cruciaal belang zijn.

Aan het slot merkt het advies op dat de grote verschillen in ontwikkeling tot ernstige problemen kunnen leiden. Het is onwaarschijnlijk dat de negatieve gevolgen hiervan zullen voorbijgaan aan het deel van de wereld waartoe Nederland behoort. Dit pleit ervoor vergaande consequenties te verbinden aan de stelling dat het welbegrepen eigenbelang niet het organiserend principe van ontwikkelingssamenwerking kan zijn. Veel meer zou in de nationale en transnationale beleidsfilosofie het wederzijds belang voorop dienen te staan. De WRR onderkent dat het snelle tempo waarmee beleidsvernieuwingen op het terrein van ontwikkeling elkaar plegen op te volgen – meestal omdat op korte termijn onvoldoende succes wordt geboekt – het gevaar in zich bergt dat aanvaarding van het intrinsieke belang van goed bestuur na enige tijd weer voor een volgende, nieuw-modieuze benadering moet plaatsmaken. Het rapport pretendeert niet dat in *good governance* de sleutel van de oplossing van het mondiale ontwikkelingsprobleem ligt, maar meent wel dat het onderwerp hoog op de beleidsagenda zou moeten staan en blijven. Het bereiken van het gestelde doel zal afhankelijk zijn, aldus de Raad, van de bereidheid een langdurige verbintenis aan te gaan.

Kennisvermeerdering

In een eerste, nog voorlopige reactie heeft Minister Herfkens laten weten allerminst te zijn ingenomen

met het advies dat, ongevraagd maar goedbedoeld, haar is voorgelegd. 'Ik kan niets met dat rapport', zo heeft zij kortaf laten weten. Uit het persbericht dat ingaat op de analyse en aanbevelingen van de WRR, blijkt dat zij de tekst zowel slecht gelezen als verkeerd begrepen heeft. Het ongenoegen dat de bewindsvrouw eerder projecteerde op haar ambtelijke staf – onderbezet en van onvoldoende kwaliteit – strekt zich nu ook uit tot 'de wetenschappers' die niet beseffen dat hun kritische commentaren en voorstellen ver buiten de internationale consensus staan. Althans, zoals die dan door haar wordt vertolkt. Het is een niet gering verwijt aan het gerenommeerde gezelschap van pre-adviseurs die de WRR terzijde hebben gestaan bij het opstellen van het rapport.

Naar verluidt zou minister Herfkens, uit onvrede over de organisatorische inbedding van haar apparaat, zich een voorstander tonen van een apart ministerie mét portefeuille. Maar aan het zoeken naar de juiste departementale vormgeving gaat een belangrijker vraag vooraf, namelijk wat de portefeuille zou moeten behelzen. In een vraaggesprek met *Onze Wereld* (mei 2001:14-15) stelt de leider van de PvdA-fractie in de Tweede Kamer dat de klassieke ontwikkelingssamenwerking te weinig resultaat heeft geboekt. Het model dat eraan ten grondslag ligt heeft afgedaan, zo licht Melkert zijn uitspraak toe. Het is duidelijk dat in politieke kring een grondige herbezinning op gang komt.⁵ Mijn neiging zou zijn de toekomst van ontwikkelingssamenwerking te begrijpen in het bredere verband van het mondialiseringsvraagstuk. Daaraan zijn echter zo veel facetten verbonden dat het onderbrengen ervan in één organisatie al bij voorbaat lijkt uitgesloten. Niet in de laatste plaats ook omdat de mondiale invalshoek vanuit de eigen taakstelling van de ministeries afzonderlijk invulling behoeft. De coördinatie zal ongetwijfeld het grootste probleem opleveren met als niet denkbeeldig risico dat Financiën, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken tot de heilige driehoek ervan worden verheven.

Wat in ieder geval niet uit het oog mag worden verloren is herstel en opvoering van de kwaliteit van de expertise die nodig is om vanuit Nederland de verschillende trajecten in het proces van mundiali-

⁵ Het ligt alleen maar voor de hand dat absurde en op vooringenomenheid gebaseerde meningen niet ontbreken. Een voorbeeld daarvan is het voorstel van de heer Marres, als ambassadeur

werkzaam op Buitenlandse Zaken, ontwikkelingshulp af te schaffen om a. daarmee het dekolonisatieproces te voltooien, b. de mensen om wie het gaat hun waardigheid terug te geven en

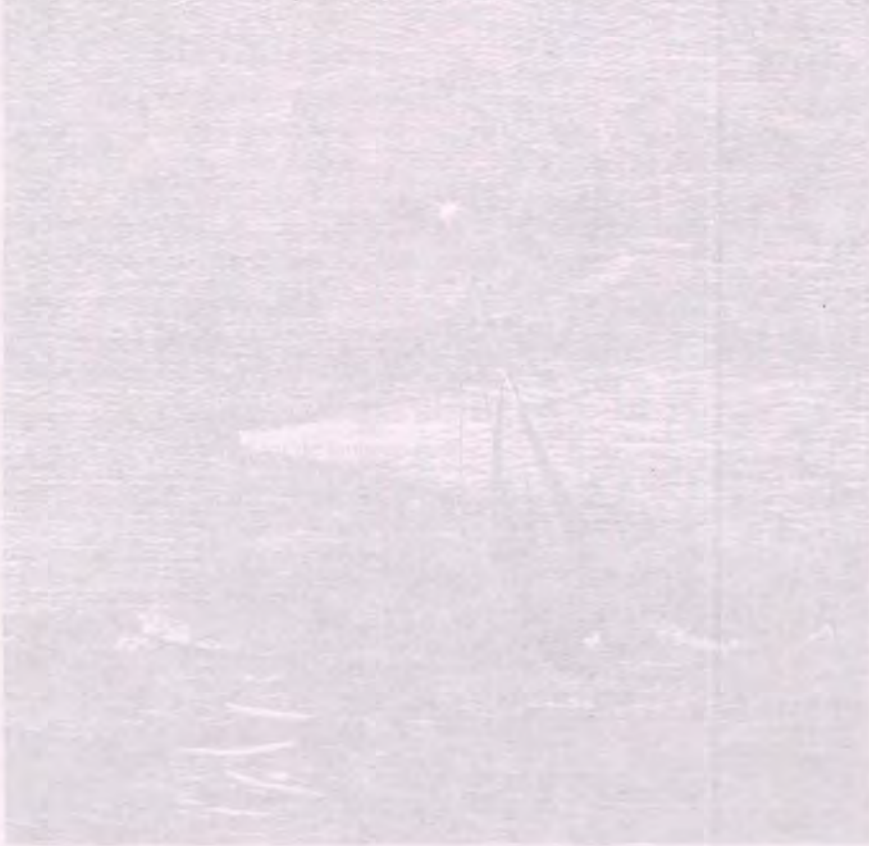
c. ontwikkelingslanden de kans te geven op eigen kracht te doen wat kennelijk met hulp van ons niet lukt (zie *Volkskrant* 10 mei jl.).

sering te volgen en daarop te reageren. Vanuit de gedachte dat wij niet langer zelf hoeven te doen wat Wereldbank en andere multilaterale instellingen voor hun rekening nemen, heeft de opbouw van kennis omtrent de Derde Wereld en de dynamiek van het transnationale bestel, binnen en buiten de universiteiten een lage prioriteit gekregen. Verscheidene excellente centra voor de studie van ontwikkeling die aan het begin van de tweede helft van de twintigste eeuw opkwamen zijn verdwenen of hebben een zodanige inkrimping ondergaan dat ook het werkterrein ingrijpend moest worden ingekrompen. De aanhoudende bezuinigingen op de omvang van de wetenschappelijk staf, op kosten van onderzoek en aanschaf van boeken en tijdschriften

nodig om internationaal 'bij' te blijven, zijn vanuit het Directoraat-Generaal voor Internationale Samenwerking onder achtereenvolgende ministers met grote passiviteit gadeslagen. Non-gouvernementele organisaties worden niet of nauwelijks aangesproken op de kennis die zij in huis hebben of via hun netwerken kunnen mobiliseren. Tegen die achtergrond moet de slotaanbeveling van het WRR-rapport begrepen worden dat het te voeren beleid onderbouwd moet worden met meer kennis dan nu beschikbaar is.

JAN BREMAN

Hoogleraar Comparatieve Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam

Reproductie van dit artikel is toegestaan, mits de afkomst daarvan wordt vermeld.

De afbeelding is een reproductie van een schilderij van J.M.W. Turner, 'Rain, Steam, and Great Railway Bridge', dat te zien is in de tentoonstelling 'Turner: The Great Railway Bridge' in de tentoonstellingszaal van het Rijksmuseum Amsterdam, t/m 15 oktober 2001.